

A Kárpátaljai Magyarság a statisztikai adatok tükrében

a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség eredeti szövege
KMKSZ, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.

A Kárpát-medence ÉK-i részén, Csehszlovákia, Magyarország, Románia szomszédságában elterülő terület neve: Kárpátalja egyike a legfiatalabb magyar tájneveknek. Ez a 12 800 km²-es kiterjedésű régiót illető, közigazgatási ihletésű tájnév a trianoni békediktátum után került be fokozatosan a magyar köztudatba, és jelentős mértékben az 1939–1945 közötti hivatalos használata miatt – mára már teljesen elfogadottá vált.

Ezen, az Ukrajnához tartozó, felső-tiszavidéki területen az 1989-es népszámlálás alkalmával 155 711 lakost írtak össze magyar nemzetiségűként. Ez a szám némileg eltér – számításaim szerint – a ténylegesen magyarnak minősíthetők (194 ezer fő) és a magyarul is beszélők (220 ezer fő) számától. A kárpátaljai magyarság 1979-re becsült száma Debrecen, illetve Nógrád megye összlakosságához volt hasonlítható. E nagytájnak – az erdélyinél és a felvidékinél jóval kisebb számú – magyarjai a Kárpát-medencében élő nemzeti kisebbségeinknek mindössze 6,1%-át teszik ki.

A természeti környezet

A kárpátaljai magyarok 91%-a az Alföldnek Ukrajnához tartozó északkeleti peremén, a hivatalosan „Kárpátontúli-alföld”-nek nevezett területen él. A lecsapolt Szernye-mocsár síklápi talajától és a folyókat övező öntéstalajtól eltekintve réti talajokkal borított alföldi tájból számos fiatal vulkáni kúp, hegy emelkedik ki, pl. Beregszász, Mezőkaszony, Zápszony, Salánk és Nagyszőlős mellett. A helyenként tölgyesekkel tarkított, Kárpátalja élelmezésében meghatározó szerepet játszó, túlnyomóan magyarlakta alföldet főleg barna erdei talajokkal és bükkösökkel fedett, 700–1100 m magasságú vulkáni hegykoszorú szegélyezi (Pojána–Szinyák, Borló–Gyil, Nagyszőlősi-hegység, Avas). Az itteni magyarok többi része (9%-a) hegyvidéki környezetben a Huszt és Körösmező közötti Tisza melléken él. A magyarok által (is) lakott területek legnagyobb folyója a Tisza, mely a Máramarosi-havasokban két ágból (Fekete- és Fehér-Tisza) ered, és 223 km-es utat tesz meg ukrán területen. A még viszonylag sebes folyású Tisza – a vulkanikus hegyláncot a Huszti-kapuban áttörve – a királyházai-öblözetben, Ugocsában szelídül meg, és épít lapos törmelékkúpot. Máramarosban legjelentősebb mellékfolyói a Tarac, Talabor és Nagyág. Jobb oldali mellékvizei közül említésre méltó még a beregszászi hegyek által rövid úton a Tiszába kényszerített Borzsa, a lecsapolt, hajdani mocsárvidéken áttörő, a tiszaháti hordalékkúp által elterelt Szernye, a mára már szabályozott folyású Latorca és az Ung is.

Az elmúlt évszázad etnikai folyamatai

Több mint egy évszázada a mai Kárpátalja területének közel 410 ezer lakosa közül 105 ezer fő (25,7%) vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Az össznépeesség majd 60%-át jelentő ruszinok* száma a 244 ezret is meghaladta (1. táblázat). A különösen a XIX. század második felében a Kárpátok északkeleti lengyel, ukrán előteréből (Galíciából) egyre nagyobb tömegekben érkező zsidókat (kb. 58 ezer fő) a statisztika nem vette nyilvántartásba, mert többnyire német vagy magyar anyanyelvűnek tüntették fel magukat.

1. táblázat

Kárpátalja népességének etnikai összetétele 1880–1979 között

Év	Összes lakos	Magyar	%	Ruszin, ukrán, orosz	%	Zsidó	%	Német	%
1880	408 971	105 343	25,7	244 742	59,8	31 745	7,8	16 713	4,1
1910	605 942	185 433	30,6	330 010	54,5	64 257	10,6	11 668	1,9
1921	619 304	111 052	17,9	372 523	60,1	80 132	12,9		19
1930	733 956	116 584	15,9	447 127	60,9	91 839	12,5		34
1941	852 546	245 286	28,8	502 329	58,9	78 272	9,2	13 244	1,5
1959	920 173	146 247	15,9	716 063	77,8	12 169	1,3	18 346	2,0
1979	1 155 759	158 446	13,7	940 319	81,3	3 848	0,3	27 155	2,3
1979*	1 155 759	194 000		16,890 6000	78,4	2 639	0,2	3 478	0,3

Ruszin: Az ÉK-i Kárpátok térségében élő szláv népesség elnevezése a múltban, de napjainkban is sokféle (rutén, ruszin, magyar-orosz, kárpát-orosz, ukrán). Jelenleg az ukránoktól a múltban jórészt görög katolikus vallásában, kisebbrészt nyelvében eltérő kárpáti szláv népességet hivatalosan pl. a volt Szovjetunióban és Csehszlovákiában ukránnak, Jugoszláviában ruszinnak nevezték. Hazánkban vegyes az elnevezésük használata.

1. *Forrás:* 1880, 1910, 1941 = magyar népszámlálások anyanyelvi, 1921, 1930 = csehszlovák népszámlálások nemzetiségi adatai dr. Kocsis Károly számításai alapján, 1959, 1979, 1989 = szovjet népszámlálások nemzetiségi adatai, 1979* = dr. Kocsis Károly számítása

2. *Megjegyzés:* Minden adat Kárpátalja (Zakarpatszka oblaszty) jelenlegi területére van átszámítva! A századforduló tájékán, az 1880–1910-es népszámlálások közötti időszakban a magyarok száma 105-ről 185 ezerre, aránya 25,7-ről 30,6%-ra emelkedett. A magyarok ilyen nagyfokú gyarapodása elsősorban megnövekedett természetes szaporodásuknak, a kivándorlásban való – ruszinokhoz képest – kisebb részvételüknek, a zsidók, németek természetes, szívesen vállalt asszimilációjának, magyarosodásának, illetve az ugcsoi bizonytalan etnikai hovatartozású görög katolikus magyar–ruszin népesség (Nagyszőlős, Tekeháza, Fancsika, Karácsfalva, Mátyfalva, Szőlősvégardó, Batár, Csomafalva stb.) ezúttal magyar érzülete felülkerekedésének volt köszönhető. A terület két legnagyobb, 30–40%-ában zsidó vallású városában, Ungváron és Munkácson a magyarok aránya 82–73%-ot ért el (2. táblázat).

2. táblázat

A magyarok számának és arányának Kárpátalja néhány városában 1880–1981 között

	Év	Összes lakos	Magyarok	Év	Összes lakos	Magyarok
Ungvár/	1880	14 783	9 165	Munkács/	1880	13 319
Uzsgorod	1910	21 630	15 864	Mukacseve	1910	23 406
	1930	35 628	7 600		1930	34 267
	1941	38 659	27 896		1941	36 797
	1979	89 037	7 619		1979	71 393
	1981	96 300	16 000		1981	75 200
	1989	116 101	9 179			
Nagyszőlős/	1880	4 185	2 474	Beregszász/	1880	7 695
Vinogradiv	1910	7 811	5 943	Beregszasz	1910	14 470
	1930	11 054	2 630		1930	20 897
	1941	13 331	7 372		1941	21 540

	1979	21 813	3 042	13,9%		1979	27 810	15 759	56,7%
	1981	23 100	6 700	29,0%		1981	29 116	24 700	85,0%
Csap/	1880	1 187	1 164	98,1%	Técső/	1880	2 954	1 946	65,9%
Csop	1910	2 318	2 294	99,0%	Tyacsev	1910	5 910	4 482	75,8%
	1930	3 572	2 082	58,3%		1930	7 417	2 335	31,5%
	1941	3 498	3 416	97,6%		1941	10 731	5 789	53,9%
	1979	7 503	3 434	45,8%		1979	8 921	2 860	32,0%
	1981	7 900	3 500	44,1%		1981	9 300	3 000	32,2%

1. *Forrás:* 1880, 1910, 1941 = magyar népszámlálások anyanyelvi, 1921, 1930 = csehszlovák népszámlálások nemzetiségi adatai, 1979 = szovjet népszámlálás nemzetiségi adatai, 1981 = Kocsis K. becslése

2. *Megjegyzés:* Minden adat a városok jelenlegi közigazgatási területére van átszámítva!

Az 1910-es népszámlálás idején a mai városi rangú települések közül a magyarság aránya meghaladta a 75%-ot Beregszászon, Nagyszőlösön, Csapon és Técsőn is. Tetemes volt a magyar etnikum térnyerése olyan központi településeken is, mint Huszt, Rahó, Körösmező, Szolyva, Szerednye és Ilosva. Ennek köszönhetően a mai városok 1910-beli 85 ezer főnyi összlakosságán belül 68,7%-ot ért el a magyarok aránya. A magyarság városokon belüli nagy arányát elsősorban a városok többnyire magyar etnikai alaprégének, a magyar nemzet államalkotó mivoltának és a városok ruszin vonzáskörzetéből való kisebb mértékű betelepülésnek köszönhetette. A kárpátaljai magyarság nagyfokú korabeli „urbanizáltságát” a magyar városlakóknak a terület összes magyarjához viszonyított 31,6%-os aránya is bizonyítja. A ruszinok esetében ez az arány akkor 4,8%-ot, a németeknél 13,9%-ot ért el.

Az első világháborút követően a Károlyi-kormány az 1918. évi X. Néptörvényben Ruzska Krajna néven az itteni Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék ruszinlakta részén autonóm területet szervezett, mely a cseh és román megszállás miatt csak rövid ideig létezett.

A trianoni békediktátum (1920) értelmében a mai Kárpátaljai megyét Podkarpatska Rus, Rusinsko néven a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták. A főként a délnyugati határsávban élő magyarság a magyar államtól való leválasztását a román és csehszlovák területek közötti közvetlen vasúti összeköttetést biztosító, rendkívüli stratégiai jelentőségű Csap–Beregszász–Királyháza–Nevetlenfalu vasútvonal övezetében való településének „köszönhetette”.

A hatalomváltás – a Kárpát-medence más területeihez hasonlóan – itt is jelentősen lecsökkentette a vélt történelmi sérelmekért kíméletlenül elnyomott magyarság számát.

Az itteni magyarok 1910-ben rögzített 185 ezernyi lélekszáma az 1921-es csehszlovák nemzetiségi statisztikákban 111 ezerre csökkent. A több mint 70 ezer főnyi veszteség fő okait 18 600 magyarnak a hatalomváltást követő elköltözésében, kiutasításában, a jelentős részben magyar anyanyelvű zsidóságnak és cigányságnak külön etnikai kategóriába való sorolásában (tehát a magyarokról való leválasztásában), a görög katolikus vallású magyarok döntő többségének ruszinokká való átminősítésében, a főleg Ugocsában élő kettős nyelvű, kultúrájú magyar–ruszin népességnek ezúttal a ruszinokhoz történt „átpártolásában” kereshetjük. Az említett okok következtében 1910–1921 között a statisztikák szerint a városokban élő magyarok száma csaknem felére (Munkácson 38%-ára, Nagyszőlösön 33%-ára) csökkent (2. táblázat). A falusi térségekben a magyar etnikai terület egységét – a földreform köntösébe álcázva – cseh, szlovák, ruszin lakosság nacionalista célzatú betelepítésével próbálták megbontani. Az új telepéseket – rendkívüli kedvezményekkel – elsősorban a csap–királyházi vasútvonal és az új magyar államhatár mellett fekvő magyar falvakba (Csap, Eszeny, Bótrágy, Beregsom, Beregdéda stb.) költöztették. A kiemelkedő fontosságú magyarlakta bátyúi vasúti csomópont mellé pedig – a Magyarországon maradt Kis- és Nagylónya falvak Csehszlovákiához csatolt határában – egy önálló cseh telepescsovéget (Svoboda–Nagybakos) hoztak létre.

A történelem során első ízben kisebbségi sorba került kárpátaljai magyarság száma az 1930-as csehszlovák népszámlálás adatai szerint olyannyira kismértékben növekedett, hogy aránya a terület össznépességén belül már a 16%-ot sem érte el (vö. 1910-ben 30,6%!) (1. táblázat). Különösen nagy volt a magyarok visszaszorulása a mindenkorai államhatalom fellegrárában, a városokban és a központi fekvésű településeken (Ungváron az 1921-beli 37,4%-ról 16,9%-ra, Beregszászon 60,9%-ról 51,3%-ra, Csapon 71,3%-ról

58,3%-ra stb.)

A kárpátaljai magyarok eme lassú statisztikai csökkenését a túlnyomóan magyarlakta határsávnak (ill. Ungvárnak és Munkácsnak) az első bécsi döntés (1938. nov. 2.) által Magyarországhoz való visszacsatolása tartoztatta fel. Később Szlovákia függetlenné válása és a cseh országrészekről való elszakadása (1939. márc. 14.) után Magyarország birtokba vette Kárpátalja egyéb, túlnyomóan ruszin lakosságú területeit is. Ilyen események – a kárpátaljai magyarság ismét államalkotó nemzetté emelkedése – után került sor az 1941-es magyar népszámlálásra. Ebben az időpontban anyanyelv szerint a 852 ezer főnyi kárpátaljai népesség 28,8%-a (245 286 lakos) vallotta magát magyarnak.

Az etnikai arányoknak a magyarok számát megduplázó eltolódása több tényezőnek volt köszönhető: cseh, szlovák állami alkalmazottak, telepesek túlnyomó részének elköltözése, a magyar anyanyelvű zsidók, bizonytalan etnikai hovatartozásúak, kétnyelvűek ezúttal ismét magyarként való számbavétele, a trianoni magyar államterületről nagyszámú magyar beköltözése. Az államhatalmi változásra érzékenyen reagáló városok népességének etnikai összetétele ebben az időszakban is – most a magyarok javára – jelentősen átfurmálódott. A kivétel nélkül magyar többségűvé váló városok közül Beregszászon több mint 90, Ungváron pedig közel 80%-os arányt ért el a magyarság. A ruszin lakosságú vidékek központjaiban is a lakosság tetemes része (20–40%-a) vallotta anyanyelvének a magyart (Szolyva, Perecseny, Nagyberezna, Huszt, Rahó, Körösmező stb.). A magyar fennhatóság, a kárpátaljai magyaroknak az anyaországhoz való visszacsatolása azonban – még hat évig sem – 1944 októberéig tartott.

A háborús események következményeként kb. 25 000 magyar menekült, költözött át a mai magyar államterületre (DÁVID Z. 1982). A hatalomváltást követő véres indulatoknak (pl. Baranya), illetve 1944 novemberében a hadköteles, munkaképes korú magyar férfiak többségének (több mint 40 000) gyűjtőtáborokba, kényszermunkára Ukrajnába és a Szovjetunió távolabbi vidékeire való deportálásának sok ezernyi magyar esett áldozatul (KOVÁCS V. – BENEDEK A. 1970). A magyarságon revansot vevő intézkedésekkel párhuzamosan a Csehszlovákia és Szovjetunió közötti 1945. június 29-i megegyezés alapján Kárpátalja a Szovjetunió részévé vált. Maga a Kárpátontúli Terület 1946. január 22-én alakult meg mint Ukrajna egyik közigazgatási egysége. Ugyanakkor a Kárpátokból az 1944–1947 közötti földreform keretén belül több ezernyi ruszint, ukránt telepítettek a magyarlakta alföldi tájakra (Beregszász, Szvoboda, Badov, Danilovka, Russzkije Gejevci, Demecsi, Cservonoje, Petrovka, Kastanovoje, Zatisnoje, Velikaja Bakta, Pusokino, Novoje Klinovoje stb.). A háború utáni első szovjet népszámlálás (1959) a terület 920 ezernyi lakosából mindössze 146 ezer főt tekintett magyar nemzetiségűnek. Az 1941-hez viszonyított csaknem 100 ezer főnyi csökkenés okát – a fentiekben említett eseményeken kívül – a jelentős részben magyar anyanyelvű zsidóság nagy háborús veszteségeiben, kivándorlásában, a kétnyelvű, főleg ugocsai népesség egyre inkább ruszinná válásában, a görög katolikus magyarság kategorikusan ruszinként való számbavételében kereshetjük. A helybeli magyar nemzetiség politikai helyzetének javulása, illetve a Kárpát-medencében csak a csallóközi, szabolcsi, szatmári, csíki magyarokéhoz mérhető magas természetes szaporodása következtében számuk 1967. január 1-jén a Területi Statisztikai Hivatal szerint 163 100 főre emelkedett (ROT, A. M. 1968).

Több mint egy évtizeddel később – a nemzetiségi hovatartozásnál a személyes bevallást továbbra is jobbra mellőző – népszámlálás idején (1979) a hivatalos statisztika már csak 158 ezer kárpátaljai magyar nemzetiségű létéről tudott (*1. táblázat*). Ez a szám – települési szintű becsléseink alapján – 36 ezerrel tekinthető kevesebbnek, mint a kárpátaljai magyarság 1979-ben valószínű létszáma (194 000).

A kárpátaljai magyarság jelenlegi településterülete

A hazánk északkeleti határa közelében élő nemzeti kisebbségünk településterületét – részben a tanácsi székhelytelepülésekre vonatkozólag rendelkezésre álló 1981-es népességadatokat segítségével elvégzett – becsléseink (Benedek A. – Kocsis K.) és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség adatai alapján mutatjuk be. A magyarok döntő többsége (73, 8%) a Magyar Köztársaság határától legfeljebb 20 km-es távolságban él. Harmadrészüket a beregszászi, negyedük pedig az ungvári járás lakója. Annak köszönhetően, hogy a magyaroknak 2/3-a él kb. 90 olyan településen, ahol abszolút többséget

alkotnak, illetve az anyaország közelségéből eredő zavartalan tömegkommunikációs (tévé, rádió) kapcsolatok, a jó közlekedési és helybeli munkavállalási lehetőségekkel összefüggésben a nem magyar többségű városokba irányuló elvándorlás alacsony szintje miatt a magyaroknak oroszul csak 42,9%-a, ukránul pedig mindössze 13,4%-a (!) beszélt 1989-ben. A terület 324 ezernyi városi lakosából 74 ezer (22,8%) tekinthető magyarnak. A városlakó magyaroknak nemzetiségük összlétszámához viszonyított aránya (38,1%) még nem érte el 1941-es színvonalát (39,2%), de – Kárpátalja „legurbanizáltabb” etnikumaként – továbbra is meghaladja a ruszinok, ukránok, oroszok hasonló mutatóját (27,3%). Ennek megfelelően a legnagyobb magyar közösségeket is a vidék városai tömörítik (Beregszász, Ungvár, Munkács, Nagyszőlős) (3. táblázat). Tekintélyes számú, több mint 2000 főnél nagyobb magyar közösségnek nyújt otthont 12 falu is (pl. Nagydobrony, Visk, Vári, Mezőkaszony, Gát).

3. Táblázat

2000 főnél népesebb kárpátaljai magyar közösségek 1981-ben

(Kocsis K. becslése, népszámlálási és KMKSZ-adatok alapján)

Beregszász	24 700	magyar
Ungvár	16 000	
Munkács	15 200	
Nagyszőlős	7 600	
Nagydobrony	5 000	
Visk	4 200	
Csap	3 500	
Aknaszlatina	3 200	

Az ungvári járásban, ahol a magyarság tetemes része Kárpátalja megye fővárosában, Ungváron él, a nyelvhatár az elmúlt évszázadokban kevésbé változott. A magyar többségű terület továbbra is az Ungvár–Korláthelmeccel vonaltól délre eső területen található, ahol azonban Csap városában, a Csap–Ungvár vasútvonal melletti és az ungvári agglomeráció településeiben az ukránok fokozódó betelepülése miatt számottevő a magyarok arányának visszaszorulása. A járásban a legtöbb falusi magyar Nagydobronyban, Eszenyben, Kisdobronyban, Tizasalamonban, Ráton és Szürtén él.

A magyar határral legnagyobb szakaszon érintkező beregszászi járás magyarjainak közel 40%-a a járás székhelyén – a ma már Bulcsut és Beregardót is magába foglaló – Beregszászon lakik. A járás magyar etnikai egységét csak néhány régebbi (Kovácsó, Nyáras-, Csikósgorond) és újabb telepítésű (Badov, Danilovka, Kastanovoje, Zatiskovka, Velikaja-Bakta stb.) ruszin nyelvsziget bontja meg. Beregszászon kívül a legtöbb magyar a Tisza-parti Váriban, a hajdani járási székhelynek számító Mezőkaszonyban, a lecsapolt Szernye-mocsár melletti Gáton, Makkosjánosin, Nagyberegen, Beregújfalun, a Beregszász melletti Nagymuzsalyon, Beregdédán és a várossá nyilvánítását váró, vasúti csomóponton, Bátyún él. A szomszédos munkácsi járás magyar nemzetiségűinek több mint fele már Munkácson talált otthonra. A többiek a beregszászi járás magyar falvainak szomszédságában, (Dercen, Fornos, Izsnyéte, Csongor, Szernye, Barkaszó stb.) élnek. Egyetlen falu, Beregrákos – Munkáctól nyugatra – a középkori magyar nyelvhatár örököjeként évszázadok óta dacol – ruszin környezetben – a beolvadással.

A nagyszőlősi járásban, a hajdani Ugocsa vármegyében, ahol a Tisza az Alföldre lép, a magyarság három évszázada meglehetősen vegyesen él a ruszin lakossággal. Az évszázados együttélés és a sok esetben közös (görög katolikus) vallás miatt e táj falvaiban voltak a legnagyobb eltérések tapasztalhatók az egyes népszámlálások etnikai statisztikáiban. Jelenleg a legtöbb magyart Nagyszőlős városban, Tiszaújlakon (hivatalosan „városi jellegű településen”), Salánkon, a Szatmár megyétől elcsatolt Nagypaládon, a Tisza melléki Tiszapéterfalván, Csepén és Feketeardón találjuk.

A Tisza mentén felfelé haladva a korábbi Máramaros megyében elterülő huszti járás területére érünk, ahol a középkori – jelentős német polgárságot asszimiláló – városi magyarságot jobbra már csak a viskiek képviselik. Jelentős a huszti magyar kisebbség létszáma is (2000 fő).

A viskihez hasonló lélekszámú magyar közösség (3000 fő) él a szomszéd járás székhelyén, Técsön is.

A Tisza jobb partján, a romániai Máramarosszigettel szemben terül el a híres sóbányász település, a Feluszlatinával egyesült Aknaszlatina, mely kb. 3200 magyarnak jelent lakóhelyet. A járásban jelentős számú magyar él még Bustyaházán, Kerekhegyen, Taracközön és Királymezőn is. A Kárpátok láncai között a Tisza forrásvidékén megbúvó rahói járásban már csak 5000 lakos képviseli nemzetünket. Döntő többségük rahóinak, körösmezeinek, nagybocskóinak és gyertyánligetinek vallja magát.

Forrás:

Kocsis Károly–Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határainkon túl. Tankönyvkiadó, Budapest 1992.